

KIRGIZ ŞAİR MOLDO NİYAZ'IN ŞİİRLERİNDE “KADIN”*

"WOMAN" IN THE POEMS OF KIRGIZ POET MOLDO NİYAZ

Mustafa KUNDAKŐA*
Cıldız İSMAİLOVA**

ÖZ

İslamiyet öncesi dönemlerden günümüze kadar Türk toplumunda geleneğin devamında en önemli rolü üstlenen kadınlar, konargöçer hayat tarzının hüküm sürdüğü coğrafyalarda hem aile içerisinde hem de toplumda saygın bir konuma sahiptir. Türk kültüründe aile ve toplum hayatı içerisinde her zaman değer görmüş olan kadınlar, toplumda çeşitli rollerin yanı sıra yönetimde de farklı idari görevler üstlenirler. En eski Türk devletlerinden biri olan Kırgızlarda da kadınlar, sosyo-kültürel hayat içerisinde önemli görevler icra eder. Geleneklerine bağlılıkları ile öne çıkan Kırgızlarda aile ve soy bağlarının çok sağlam ve güçlü olmasında kadına verilen değerın önemi dikkat çekmektedir.

Toplumsal hayatın şekillenmesinde ve geleneğin devamlılığında büyük rol oynayan Kırgız kadını, sosyal hayat içerisinde çeşitli görevler üstlenirken aile içerisinde çocuklarını en güzel şekilde yetiştirme ve topluma kazandırma konusunda da üzerine düşeni fazlasıyla yerine getirir. Toplumun aynası konumunda olan ve toplumda olup bitenleri eserlerine aktiren Kırgız şairler eserlerinde kadın konusuna çok fazla yer verir.

XIX. yüzyıl Kırgız toplumunun en önde gelen şairlerinden biri olan Moldo Niyaz da şiirlerinde bir halk şairi olarak Kırgız kadınlarıyla ilgili duygu ve

* Bu makale 25.11.2020 tarihinde dergimize gönderilmiş; 27.11.2020 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 22.12.2020 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atf şekli; Mustafa Kundakçı-Cıldız İsmailova, Kırgız Şair Moldo Niyaz'ın Şiirlerinde “Kadın”, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: II (2020), Karabük 2020, s. 77-92.

ISSN 2667-7253/e-ISSN 2687-3885

* Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafakundakci@karabuk.edu.tr.

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, cismailova@karabuk.edu.tr.

düşüncelerini de samimi bir şekilde açık yüreklilikle dile getirir. Şair, şiirlerinde Kırgızların meşhur kadın komutanı Kurbancan Datka'dan da övgüyle bahsederken onun özellikle anne olarak yaptığı fedakârlıkları ve yaşadığı sıkıntıları içtenlikle anlatır. Şair, kadınları iyi ve kötü kadın olarak iki kategoride ele alır. Onların özelliklerini detaylı olarak sayar ve ideal Kırgız kadınından övgüyle bahseder. Şair ayrıca şiirlerinde evlenilecek kızların hangi özellikte olması gerektiğini ortaya koyar, gençlik döneminde âşk olduğu kızla ilgili yazdığı şiiri üzerinden âşk ve güzellik vurgusu yapar.

Anahtar Kelimeler: Kırgız, Moldo Niyaz, Kadın, Şiir, Şair, Tema.

ABSTRACT

Women, who have played the most important role in the continuation of the tradition in Turkish society from pre-Islamic times until today, have gained a respectable position both within the family and in the society in the geographies where the nomadic lifestyle prevails. Women, who have always been valued in family and community life in Turkish culture, have undertaken various roles in society as well as different administrative duties in management. In Kyrgyz, one of the oldest Turkish states, women have also performed important duties in socio-cultural life. The importance given to women draws attention to the strong and strong family and lineage ties of Kyrgyz who stand out with their devotion to their traditions.

While the Kyrgyz women, who played a major role in shaping the social life and continuity of the tradition, took on various duties in social life, they did their part in raising their children in the best way and bringing them to the society. Kyrgyz poets, who are the mirror of the society and reflect what is happening in the society, have given a lot of place to the subject of women in their works.

XIX. Moldo Niyaz, one of the most prominent poets of the Kyrgyz society in the 19th century, expressed his feelings and thoughts about Kyrgyz women as a poet of a patriarchal society in his poems. The poet also praised Kurbancan Datka, the famous female commander of the Kyrgyz, in her poems, and sincerely told about her sacrifices and troubles she experienced especially as a mother. The poet treated women in two categories as good and bad women, counted their characteristics, and praised the ideal Kyrgyz woman. The poet also revealed in his poems what qualities the girls to be married should have, and emphasized love and beauty through the poem he wrote about the girl he fell in love with in his youth.

Key Words: Kyrgyz, Moldo Niyaz, Woman, Poetry, Poet, Theme.

Giriş

Bir toplumu millet haline getiren ve bir toplumun diğer toplumlardan ayrılmasını sağlayan değerler bütünü olan kültür, geçmişten geleceğe o topluma ait yaşanmışlıkları içinde barındırır. Bu yaşanmışlıkların nesiller arası devamlılığını sağlayansa toplumun önemli unsurlarından biri olan kadındır. Türk tarihine bakıldığında kadının toplumda çok önemli bir yere sahip olduğu, erkek ve kadının birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içerisinde yer aldığı görülür.¹ Avrasya coğrafyasının geniş topraklarında konar-göçer bir hayat tarzı yaşayan Türklerde ataerkil aile sistemi içerisinde kadının toplumdaki rolü çoğunlukla erkekle eşdeğer niteliktedir.² Eski Türk aile yapısına göre kadın ve erkek aynı haklara sahiptir ve toplumsal hayatın her alanında erkekle beraber yer alır. Devlet idaresinde çok etkin olan kadınlar siyasi ve sosyal kararlarda, yabancı elçi kabullerinde, meclis toplantılarında çoğunlukla hakanın solunda yer alır ve devlet yönetiminde söz sahibidir.³ Bu durum kadınların toplumun hemen her noktasında aktif bir şekilde bulunduğunu göstermektedir.

Türklerde ataerkil aile yapısından dolayı ailede baba hâkimiyeti öne çıkmakla birlikte kadının aile içinde yeri kutsaldır. Kadın evinde yaptığı yemekle, düğünde yaktığı kınayla, bebeğine söylediği ninniyle, özenle büyüttüğü ve terbiye ettiği çocuklarıyla içinde bulunduğu toplumda kültürün devamlılığını sağlar. Kadınlar aile hayatı içerisinde; anne, eş, gelin, kız evlat iken, toplumsal hayat içerisinde de durum ve şartlara göre hükümdarlık, valilik, komutanlık, elçilik, muhafızlık, danışmanlık gibi askeri ve siyasi birçok önemli görevleri üstlenirler.^{4 5} Hiçbir zaman toplumun sadece bir kısmına mahkûm değildirlir.

Eski Türk destanlarına bakıldığında kadının ahlak, kahramanlık, sadâkat, misafirperverlik ve bilgelik özelliğiyle Türk toplumunda oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülür. Bazı destanlarda kadının kıymetli bir varlık olduğuna işaret edilmek amacıyla özellikle kahramanların anneleri ve eşleri ilahi ışıkla ilişkilendirilmiştir. Kadınlar, ilahi ışıktan türeyen kutsal varlıklar olarak sembolize edilmişlerdir.⁶ Manas Destanı'nda ise kadın evin bereketi ve neşesi

¹ Abdur Rasul İsakov, Güldana Murzakulova, “Kırgızistan'daki Yer ve Boy Adlarında Kadın”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 13, 2012, s.55-61.

² Baki Bora Hança, “Canlı Mırza Destanında Kahraman Tipolojisi Açısından Kadın”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2 Kış 2012, s.499-512.

³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 2006, Ötüken Yayınları.

⁴ İlknur Bayrak İçsanoğlu, “Kırgız Aile, Sosyal ve Kültürel Hayatında Kadın”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.1, 2018, s.358-366.

⁵ Saadettin Yağmur Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara, 2014, Berikan Yayınevi.

⁶ Necdet Sevinç, *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, İstanbul, 1987, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

olarak görülmüştür.⁷ Oğuz Kağan Destanı'nda hayatın akışı içerisinde at ve okla beraber toplumda birleştirici özelliği göze çarparken, Dede Korkut Hikayelerinde ise kadınların; kahraman, misafirperver, eşine sadakatli ve akıllı danışılan kişiler olarak ön plana çıktıkları görülür.⁸ Selçukluların ünlü veziriazamı Nizamülmülk ise, "Siyasetname" adlı meşhur eserinde, Türk hakanlarının devlet işlerini hanımlarıyla istişare ettiklerini ve onların fikirlerine önem verdiklerini belirtmiştir.⁹

1. Kırgız Kadını ve Moldo Niyaz

Tarihte en eski Türk boylarından biri olan Kırgızlarda kadının yeri ve toplumdaki rolü diğer Türk toplumlarından farklı değildir. Geçmişten XX. yüzyıl başlarına kadar atlı göçebe kültürü içerisinde konar-göçer bir hayat tarzı sürdüren ve geleneklerine bağlı olarak yaşamlarını devam ettiren Kırgızların aile ve toplumsal yaşantısında kadınlar önemli görevler ve sorumluluklar üstlenmişlerdir.¹⁰ Her an düşmanla savaşma tehlikesinin var olduğu bu göçebe toplumlarda yaşam koşullarına bağlı olarak kadınlar aile fertlerine karşı sorumlulukları yerine getirmenin yanı sıra gerektiğinde bir erkek gibi ata binip kılıç kuşanıp eşiyile beraber savaşlara katılıp vatanını memleketini kahramanca savunduğu görülür.

Kırgız kadını, tarihin her döneminde evinde iyi bir eş, çocuklarına merhametli bir anne olmanın yanı sıra kocalarının baş yardımcısı ve danışmanı olmuştur. Kırgız tarihine bakıldığında da akıllılığı, cesareti ve uyanıklığı ile dünyada meşhur olmuş birçok Kırgız kadın kahramanları görülmektedir. Bu durum Kırgızlarda çok eskiden beri kız evlatların yetişmesine büyük önem verildiğini ve el üstünde tutulduğunu göstermektedir.

Kırgız kadınları hem aile hayatı içerisinde hem de topluma ait geleneklerin, inançların ve uygulamaların devamlılığını sağlayan kültür değerlerinin gelecek nesillere taşınmasında en önemli aktarıcıları olmuşlardır. Geleneklerine çok bağlı bir yaşam tarzını devam ettiren Kırgızlarda aile bağları çok güçlü olup boy ve nesiller arası ilişkiler çok sağlamdır.¹¹ Kırgızlarda

⁷ Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, c.1, Ankara, 1998, Türk Tarih Kurumu Yayınları,

⁸ Semra Şen, "Oğuz Kağan Destanı'nda ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın", *A.Ü. Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, 2003, s. 123-128.

⁹ Seda Yılmaz Vurgun, "Türkistan'da Kadının Yeri ve Önemi: Sart Örneği", *I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu 19-20-21 Nisan 2018 Bildiri Kitabı*, s.175-181, İstanbul Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü.

¹⁰ Serdar Şimşek, "Er Soltonoy Destanındaki Kadın Kahramanlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, S. 10/12, Ankara, 2015, s.1051-1066.

¹¹ Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Dinî ve Sosyal Hayat*, Ankara, 2005, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ailenin korunması ve geleneğin devamlılığı hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonrası inanç sistemlerinde sıkı bir şekilde muhafaza edildiği görülür.

Kırgızlarda eskiden beri her ne kadar erkek çocuğuna daha çok önem veriliyor gibi görünse de kız evladın yeri ayrıdır ve özeldir. Bu konuda erkek çocuktan farklı tutulmaz. Hatta Kırgızlar, dünyayı ayakta tutan varlığın ‘kadın’ olduğunu söylerler. Evlilik konusuna da çok önem veren Kırgızlarda “aile” küçük bir devlet olarak görülür. Kızın iyi bir ailede belli değer ölçülerine ve donanımına sahip bir şekilde yetişmesine özen gösterirler, eş seçiminde de bu özelliklere çok dikkat etmişler, gelin adayının iyi bir aileden alınması gerektiğini çeşitli atasözleriyle de dile getirmişlerdir. İyi bir ailede yetişen kızın ileride iyi bir eş ve iyi bir anne olacağını düşünen Kırgızlar, gelinlerine kendi öz kızı gibi muamele etmişler ve gelinin evlerine bereket getireceğine inanmışlardır.¹²

Kırgızlarda evin reisi olarak görülen erkeklerin toplumdaki yeri ve statüsü hanımlarının iyi veya kötü olmasıyla yakından alakalıdır. Kırgızlarda yaygın olarak kullanılan “Katını cakşı bolso eli baktıluu bolot” (Hanımı iyi olanın, ailesi mutlu olur) veya “Kızın caman bolso, ceti ataña ceteer” (Kızın kötüyse yedi sülalene söz gelir.) gibi atasözleri de kadının toplumdaki yeri ve önemi açısından dikkat çekicidir.¹³ Kırgızlarda kadın, görüldüğü üzere sadece ailenin değil toplumun ve dolayısıyla milletin kaderiyle de yakından alakalıdır. Bu sebeple kadın, toplumun ve ailenin bereketi, huzuru ve geleceği olarak görülür. Kırgız kültürüne bakıldığında geçmişten günümüze toplumsal hayatın her alanında daima ön planda yer alan kadınlara verilen bu değer bir yansıması olarak atasözleri, türküler, destanlar kısaca sözlü ve yazılı tüm halk ürünlerinde de kadınlara çok fazla yer verildiği görülür.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Kırgızların meşhur akını Moldo Niyaz'ın şiirlerine baktığımızda ise Kırgız kadınının aile ve toplumdaki statüsü ile ilgili pek çok öğeyi şiirlerinde dile getirdiğini görmekteyiz.

1823 yılında Kırgızistan'ın Oş şehrinin Kadamçay ilçesine bağlı Kızılbulak köyünde dünyaya gelen Moldo Niyaz, küçük yaşlardan itibaren iyi bir medrese eğitimi almış, Kırgızca ve Çağatayca dışında Arapça ve Farsçayı da iyi öğrenmiş, Doğu edebiyatı klasikleri ve İslam kültürüne ait kitapları okuyan ve yakından tanıyan biri olarak dönemin en önemli âlimlerinden ve müderrislerinden kabul edilmiştir.¹⁴

¹² Ayfer Yılmaz, “Türk Kültüründe Kadın”, *Milli Folklor*, S.61, 2004, s. 111-123.

¹³ Mayramgül Dıykanbayeva, “Kırgız Atasözlerinde Kadın ve Toplumdaki Yeri”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.59, Erzurum, 2017, s.61-70.

¹⁴ M.Nurullah Cicioğlu, “Moldo Niyaz'ın Şiirlerinde Tarihî Gerçeklik: Rus İşgali Örneğinde” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.IX, S.43, 2016, s.71-78.

Moldo Niyaz, Kırgız çocuklarına ve gençlerine Arap harfleriyle Kırgız Türkçesini okumayı ve yazmayı öğreten ilk eğitimcidir. Aynı zamanda Arapça yazdığı el yazması şiirleriyle ön plana çıkan şair, Kırgızlarda XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan “Zamane Akımı”nın ve “Cazgıç Akın” olarak da adlandırılan kalem şairlerinin ilk ve en önemli temsilcisi olarak tanınmıştır.¹⁵ Dolayısıyla Moldo Niyaz’ın yazdığı eserler Kırgız yazılı edebiyatının ilk örnekleri olarak tarihe geçmiştir.

Moldo Niyaz’ın yedi ya da daha fazla kitabı olduğu rivayet edilse de şu ana kadar mevcut üç kitabı bulunmaktadır. Kırgızların yaşadığı bütün coğrafyaları gezen Moldo Niyaz, gittiği yerlerde sevdiği kişilere ve devrin ileri gelenlerine kendi el yazması ile yazdığı eserlerini hediye etmiştir. Şairin “Sanat”, “Sanat Dıgar” ve “Sanat Dıgarast” adlarıyla oluşturduğu yazma eserleri yaşadığı dönemin tarihi, siyasi ve sosyal olaylarını yansıtmaları, ayrıca eserlerinde yaşadığı dönemin dil hususiyetlerini ortaya koyması açısından çok kıymetli bir tarihi ve edebi miras kabul edilmektedir.¹⁶

1896 yılında doğduğu köyde hayata gözlerini yuman Kırgızların ünlü şairi Moldo Niyaz, eserlerinde dönemin tarihi ve sosyal olaylarının yanı sıra irticalen söylediği didaktik ve nasihat tarzı şiirler başta olmak üzere ölüm, aşk, kahramanlık, vatan sevgisi ve dini konulara çokça değinmiştir. Şiirlerinde yer yer Kırgız aile hayatı, evlilik, aşk ve kadın konusuna değinen şair, Kırgız kadınının toplumdaki yeri ve önemini çeşitli yönlerden dile getirmiştir.

2. Moldo Niyaz’ın Şiirlerinde Kadın

Moldo Niyaz’ın şiirlerine bakıldığında kadın unsuru aile hayatı içerisinde Kırgız kadını ve sosyal hayat içerisinde Kırgız kadını olmak üzere iki temel çerçevede incelenebilir. Geleneklerine bağlı ataerkil bir toplum sistemi içerisinde aileye çok önem veren Kırgızlarda aile içerisinde kadın; anne, eş evlat ve gelin gibi birden çok rol üstlenir. Neslin ve kültürün devamlılığında, huzur ve bereketin artmasında, toplumun dirliği ve birliği konusunda birçok sorumluluğu üzerinde taşır.

2. 1. Anne Olarak Kırgız Kadını

Kadın anne rolüyle evde çocuklarını doğumundan itibaren en iyi şekilde besleme, yetiştirme ve terbiye etme göreviyle bu sorumluluğu en iyi şekilde

¹⁵ Osman Arıcan, “Çağdaş Kırgız Şiirlerinin Stilistik Hususiyetleri Üzerine”, *Turkish Studies*, C.VIII, S.4, Ankara, 2013, s.193-199.

¹⁶ Nurcan Özgen, *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında (1900-1950) Kırgız Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 2014, TDK Yayınları.

yerine getirmeye çalışır. Şairin şiirlerinde örnek anne olarak Kurbancan Datka övgüye değer kadınların başında gelmektedir.

Kırgızların ve Hokant Hanlığının meşhur komutanı Alımbek Datka ve eşi Kurbancan Datka'nın beş erkek ve iki kız çocuğu olduğu bilinmektedir. Alımbek Datka'nın öldürülmesinden sonra “Datka” ünvanıyla Alay Kırgızlarının başına geçen Kurbancan Datka'nın Ruslar tarafından sürgüne gönderilen, suçsuz olduğu halde gözü önünde asılan ve savaşta şehit düşen çocukları için çok üzüldüğünü onları kurtarmak için çırpındığını ve kendini mahvettiğini şair şiirinde dile getirir.

Sibirge ketip çok boldu	Sibirya'ya gidip kayboldu
Murzapayaz, Baatırbek	Murzapayaz, Baatırbek
Bulardın dardi bir caktan	Bunların derdi bir taraftan
Makmutbek dep mas boldu	Makmutbek diye sarhoş oldu
Kamçıbek dep gaş boldu	Kamçıbek diye kederlendi
İçkeni zaar aş boldu	İçtiği zehir aş oldu
...	...
Abdıllabekten ayrılıp	Abdıllabek'ten ayrılıp
Dünyön ketti şo çakta	Dünyan gitti o çağda
Sibirge ketken baldarın	Sibirya'ya giden oğulların
Sil kıldı seni bu çakta	Üzüntüye soktu seni bu çağda
Alganı kalıp tul boldu	Aldığı kalıp dul oldu
Alımbek Datka avladı	Alımbek Datka evladı
Azaldan tagdır şul boldu	Ezelden takdir bu oldu. ¹⁷

Kırgızlarda “Enenin köönü balada balanın köönü dalada” (Ananın gönlü çocukta, çocuğun gönlü dışarda) şeklinde bir atasözü vardır. Şair; annenin evladına olan düşkünlüğünü, fedakârlığını ve merhametini “Kurbancan Datka” için söylediği şiirinde işlerken aynı zamanda ona teselli vermeye çalışır.

Asılıp ketti balam dep	Asılıp gitti oğlum diye
Arman kılba, Datkayım	Hiç üzüme Datkam!
Ayıp öttüm ilgeri	Söylemişim eskiden
Alımbektin savlatın	Alımbek'in heybetini
Arman kılba Datkayım	Hiç üzüme Datkam!
Sibirge balam ketti dep	Sibirya'ya oğlum gitti diye

¹⁷ Omor Sooronov, *Moldo Niyaz, Sanat Digarasttar*, Bişkek, 1993, Uçkun.

Sil bolbogun Datkayım

Hasta olma Datkam!¹⁸

2. 2. Eş Olarak Kırgız Kadını

Kırgız kadının aile içerisindeki görevlerinden biri de iyi bir eş olmaktır. Moldo Niyaz'ın şiirlerinde kadınları iyi kadın ve kötü kadın olarak iki grupta sınıflandırdığı görülmektedir.

Şair, iyi kadını eğitilmiş, hamarat, düzenli, İslami terbiye ile yetişmiş, kocasına sadık, üretken, kötü söz söylemeyen bir kadın olarak tasvir eder. Böyle kadınların ailesini ve kocasını toplumda aziz edeceğini belirtir:

Katındın halı cakşısı	Kadının hali iyi olanı
Beş uvak namaz okuvçu	Beş vakit namaz kılanı
Beş kundö şalca tokuvçu	Beş günde hasır dokuyanı
Namekrım bağar közü cok	Namahreme bakacak gözü yok
Naşr(i) dek sözü cok	Boşa gidecek sözü yok
Sıfatını kılabiliz	Sıfatını söyleriz
Ol katın mında özü cok	O kadın kendi burada yok
Caman kayal peyli cok	Kötü hayal huyu yok
Aram işke maili cok	Haram işe meyli yok
Caman aytpayt eriğe	Kötü söylemez kocasına
Cakşı bolot eliğe	İyi olur halkına
Ondoy katın çoluksa	Onun gibi kadın denk gelse
Algan martın ıkvalı	Alan merdin ikbali
Ayabay berip aşını	Sakınmadan verip aşını
Aziz kıl at ar çerge	Aziz eder her yerde. ¹⁹

Moldo Niyaz, iyi kadını; evlatlarını iyi yetiştiren, eldeki malzemeleri iyi değerlendiren, israf etmeyen, evini çiçek gibi güzelleştiren, yazdan kışlık yiyeceklerini hazırlayan kadın olarak tanımlar.

Kayır colun kazgandar	Hayır yolunu kazanlar
Uul, kızın urmattap	Oğul, kızını hürmet edip
Kelgennin kamın kattık kıl at	Giydiğini kemha yapar
İtayagın mis kıl at	İt tabağını bakırdan yapar
Ikıvalduu erlerge	Bahtlı erlere

¹⁸ Omor Sooronov, a. g. e., s. 105.

¹⁹ Omor Sooronov, a. g. e., s. 45.

Kız yakşısı tüş kılat	Kızın iyisini denk getirir
Saraydan tugup üyünü	Saray gibi tutup evini
Salganını küş kılat	Saldığını kuş eder
Baştığını tor kılat	Torbanı yele yapar
Bazarday üyün tül kılat	Pazar gibi evini çiçek yapar
Tuu(kalgan) beeni soydurup	Doğurmaz kırsağını kestirip
Tuzdatıp kışta sür kılat	Tuzlayarak kışın sür ²⁰ yapar. ²¹

Moldo Niyaz “Datkayım” adlı şiirinde de Munduz boyunun başçısı Binbaşı Maksit’in hanımı Datkayım’ın güzelliği ve hanımlığından övgüyle söz eder.

Aşı mınça fazanda	Aşı o kadar hamaratlı!
Mazası balday aşının	Tadı bal gibi aşının
Ortosuda kalı bar	Ortasında beni var
Piliktey eki kaşının	Pilik ²² gibi iki kaşının
Bosogo boyluu, kara çaç	Uzun boylu kara saç
Munçayam uzun bolorbu?	Bu kadar da uzun olur mu?
Ak betinin ortosu	Ak yüzünün ortası
Anarday kızıl bolorbu?	Nar gibi kızıl olur mu?
Közü cakşı Datkayım	Gözleri güzel Datkayım
Kök çaydı köp aççığ dep	Yeşil çayı fazla açık diye
Pamil çaydı sasık dep	Pamil çayı pis kokulu diye
Kara çaydı kaynatıp	Siyah çayı kaynatıp
Kaymaktap şire çay kılat	Kaymakla şire çay yapar
...	...
Datkayımdın camalı	Datkayım’ın cemali
A tamağı ak süttöy	Ak damağı ak süt gibi
Ak beti aydın cüzündöy	Ak yüzü ayın yüzü gibi
Közdörü çilgi cüzümdöy	Közleri çilgi (erken olgunlaşmış) üzüm gibi. ²³

²⁰ Kurutulmuş et

²¹ Omor Sooronov, a. g. e., s. 89.

²² Çerağ(çıra)ın içinde yanan kumaş

²³ Omor Sooronov, a. g. e. s.129.

Moldo Niyaz kötü kadını ise kocasını dinlemeyip kendine köle yapan, temizliğine dikkat etmeyen, haramı helali bilmeyen, düzensiz dirliksiz kadın olarak tanımlar.

Caman katın çoluksa	Kötü kadın denk gelse
Yakşı erini kul kılrat	İyi kocasını köle yapar
Aş kılşa üstün kıl kılrat	Aş yapsa üzerini kıl yapar
Algan erin sil kılrat	Aldığı kocasını hasta eder
Aram- alal aş kılıp	Haram helal aş yaparak
İçkennin könlün kir kılrat	İçenin gönlünü kirletir
Çaykap koyboyt şunca ki	Yıkayıp koymaz şunca ki
Kazan- ayak, tabağın	Kazan tabaklarını. ²⁴

Şair, şiirlerinde evine bakmayan, temizliğine dikkat etmeyen, ileri geri konuşan din ve ahlaktan yoksun Rus ve Sart kadınlarını da kötü kadın olarak nitelendirir ve onlara beddua eder. Çünkü onlar her şeyin bereketini kaçırmakta ve neslin ahlakını bozmaktadır:

Beli niçke, beti açık	Beli ince yüzü açık
İştanı çok, kötü açık	Şalvarı yok kıcı açık
Katının ölsün butparas	Kadının ölsün putperest
Başı sarı maymıday	Başı sarı maymun gibi
Balan ölsün butparas	Çocuğun ölsün putperest
Albars kafir zamanı	Albastı kafir zamanı
Arzan bolboyt gallabız	Ucuz olmaz tahlımız
Adepti bilbeyt balabız	Edebi bilmez çocuklarımız. ²⁵

Moldo Niyaz şiirlerinde üzerine kuma getirilen kötü kadınlara ve kocasının kıymetini bilmeyen dul kadınlara da değinir. Onları akılsız ve geçimsiz olmakla suçlar. Bu tip kadınlar ailede huzurun düşmanıdır şaire göre. Akılları ancak kocalarını kaybettiklerinde başlarına gelir:

Aklı çok katinga	Aklı olmayan kadına
Erden cakşı bar beken	Kocadan iyisi var mıymış?
Eri ölgön katın köp ıylap	Kocası ölen kadın çok ağlayıp
Kiyin bilçü mazasın	Sonradan bilirdi iyiliğini

²⁴ Omor Sooronov, a. g. e. s. 89

²⁵ Omor Sooronov, a. g. e. s. 58

Er kordogon katındı	Kocasını horlayan kadını
Tulduk bersin cazasın	Dulluk versin cezasını
Esi çok bir kıl katındar	Aklı olmayan bazı kadımlar
Eri menen egeşip	Kocası ile tartışıp
Kündö kılat kooganı	Her gün çıkarır kavgayı
Koogasına işenip	Kavgasına güvenip
Catsa köönü buzulup	Yatarken morali bozulup
Tündö kılat soodanı	Geceleyin başlar ticareti
Kündöştüktön күнүлөп	Kumalıktan kiskanıp
Keçkeçe kılat kir işti	Akşama kadar eder kötülüğü. ²⁶

Torunları, büyük dedeleri Moldo Niyaz'ın hanımının çok çirkin ve kaba bir kadın olduğunu anlatmaktadır. Bu bilgiyi doğrulayacak biçimde Moldo Niyaz, Alaylı yakın dostu Ömürzak ziyarete evine geldiğinde onu iyi ağırlamayan çirkin, kaba ve eğitimsiz olan hanımından Ömürzak'a yazdığı şiirde de dert yanar:

Aktıkanam Alayday	Aklık hanem Alay gibi
Samankanam sarayday	Samanlığım saray gibi
Menin baarı baldarım	Benim bütün çocuklarım
Pulga salgan malayday	Para karşılığı çalışan hizmetçi gibi
Caman katın çaş bala	Kötü kadın, genç çocuk
Catkızbaptır bir keçe	Uyutmamış bir gece
Saamayını saksayıp	Kakülünü sarkıtarak
Satalbasam bazarga	Satamasam pazarda
Eki közün çekçeytip	İki gözünü dikerek
Koe albasam mazarga	Bırakamasam mezara. ²⁷

2. 3. Kız Evlat Olarak Kırgız Kadını

Kırgızlarda kız evlat annenin başyardımcısı olarak anne terbiyesi altında özenle yetiştirilir. Geleceğin anneleri olarak kız çocuklarının iyi bir terbiye ve iyi bir eğitim alması Kırgız geleneğinde çok önemlidir. Kırgızlar kız evlada misafir gözüyle bakarlar çünkü yaşı geldiğinde gelin olup baba evinden gider.

²⁶ Omor Sooronov, a. g. e. s. 48.

²⁷ Omor Sooronov, a. g. e. s. 144.

Moldo Niyaz şiirlerinin bazı bölümlerinde kız evlatla ilgili düşüncelerini şu ifadelerle dile getirir:

Uul kız üydün urmatı	Kız çocuğu evin hürmeti
Koşkon banda koroocu	Güzel bende görecek
Kelin kelet, kız ketet	Gelin gelir kız gider
Tokson çıkısa muz ketet	Tokson ²⁸ çıkısa buz gider. ²⁹

Şair şiirlerinde yer yer kız evlatla ilgili olumlu olumsuz çeşitli değerlendirmelerde bulunur. Evlenecek çağa gelen kızların artık ipeği ve manatı istemelerinin bir alışkanlık haline geldiğini söyler.

Aytpay cürsöm el koyboyt	Söylemesem olmaz
Adat bolup kalıptır	Alışkanlık olmuş
Katındar kaalayt cakşını	Kadınlar ister iyiyi
Katka salıp köp aytım	Yazıya geçirip çok söyledim
Katardagi cakşını	Sıradaki iyileri
Katındar kaalayt manattı	Kadınlar ister manatı
Katka saldım sanattı	Yazıya geçirdim sanatı
Kızdar kaalayt cibekti	Kızlar ister ipeği. ³⁰

2. 4. Sevgili Olarak Kırgız Kadını

Moldo Niyaz Kırgız kadını ile ilgili şiirlerinde hayali de olsa sevgilinin güzelliğini açık ve samimi bir şekilde dile getirir. Bu tema ekseninde kaleme alınan şiirlerde güzel kız tasviri, özlem, kavuşma gibi kavramlar ön plana çıkar. Sevgilinin güzelliğini çeşitli yönlerden betimler. Özellikle gençlik döneminde âşık olduğu kadın hakkında “Kımçabel” adlı şiirinde sanatın ve lirizmin zirvesine çıkar. Sevdiği için her şeyini feda etmeye hazır olan şair, sevgilisinin güzelliğini çeşitli yönlerden ustalıklı ve incelikli betimleyerek ona olan aşkını dile getirir. Bu şiirinde sevgilisine ulaşamamanın çaresizliğini de terennüm eder.

Işkın tüştü başıma	Aşkın düştü başıma
Osmo bolom kaşına	Osmo ³¹ olurum kaşına
Otun tüştü başıma	Ateşin düştü başıma

²⁸ Kış aylarının genel adı

²⁹ Omor Sooronov, a. g. e. s. 34-35.

³⁰ Omor Sooronov, a. g. e. s.55-56.

³¹ Kaşa koyulan bir ot

Alaşa boyluu, kımça bel	Uzun boylu ince bel
Aşgılık kılıp, ak uram	Âşık olup yalvarırım
Akılı daana zireksin	Akıllı, dâhi, zekisin
Aleemin ketpeyt cüröktön	Elemin gitmez yürekten
Karmatpaysın bilkten	Tutturmazsın bilekten
Suu boyunda suu talday	Su boyunda su ağacı gibi
Sır alasin Kımça can	Sır alırsın Kımça can
Surma upa, endiksiz	Sürme pudra, allıksın
Sılanasın Kımça can	Süslenirsın Kımça can. ³²

Şair Moldo Niyaz, özellikle gençlik aşkını unutamadığını onun hatırası ile kederlendiğini, zaman zaman bu aşkın içinde alevlendiğini lirik bir şekilde dile getirir.

Alaşa boyluu, kımça bel	Uzun boylu, ince bel
Altının bar püçündö	Altının var kulağında
Aloon menin içimde	Alevin benim içimde
Küykö köz bala kımça bel	Baykuş gözlü ince bel
Kümüşün bar püçündö	Gümüşün var kulağında
Küyütün menin içimde	Kederin benim içimde
Canıdan ışkın tüşüptür	Yeniden aşkın düşmüştür
Calının menin içimde	Alevin benim içimde. ³³

Moldo Niyaz'ın diğer şiirlerinde de Kırgız kızlarının güzelliğinden bahsettiği görülmektedir. “Cakşı bar beken?” (İyisi var mıymış?) redifin güzelleme türündeki bu şiire ayrı bir ahenk kattığı görülmektedir.

Canı öspürüm ulanga	Genç delikanlı oğlana
Beli tutam, beş kökül	Beli ince beş kâkül
Nazdan cakşı bar beken?	Nazdan iyisi var mıymış?
...	...
Kıtayı çaç, kımça bel	Çin saçlı, ince bel
Ukuruk boyluu, uzun çaç	Uzun boylu, uzun saç
Kızdan cakşı bar beken?	Kızdan iyisi var mıymış?
...	...

³² Omor Sooronov, a. g. e. s. 123.

³³ Omor Sooronov, a. g. e. s. 125.

Nargoldon kiyip köynögün

Kılığı artık kımça bel

Kızdan cakşı bar beken?

Nargoldan³⁴giyip gömleğini

Kıfayeti güzel ince bel

Kızdan iyisi var mıymış?³⁵

Moldo Niyaz şiirlerinde erkeklerin evleneceği kızlarda ne gibi özellikler araması gerektiğini de dua biçiminde sıralar:

Ukuruk boylu, uzun saç

Beli tutam, kalem kaş

Kolu çevre, kara kaş

Nazarı balant marttardın

Şunday bolsun alganı

Boz karçıga salganı

Bolarman çıkkın marttardın

Boydoktor küyüp ölgüdüy

Botoköz bolsun alganı

...

Uzun boylu uzun saç

Beli ince kalem kaş

Elleri usta, kara kaş

Nazarı yüksek mertlerin

Böyle olsun aldığı

Boz kaburga koyduğu

Olacak olan mertlerin

Bekârlar yanıp ölesiye

Botagöz³⁶ olsun aldığı

...

Ak şumkar bolsun salganı

Ak colborstoy marttardın

Ak camal bolsun alganı

Kök bedöo minip oynotup

Kök taygandı coyлотup

Köönü kalıs marttardın

Körktüü bolsun alganı

Ak şumkar³⁷olsun saldığı

Ak kaplan gibi mertlerin

Ak camal olsun aldığı

Gök bedevi binip oynatıp

Gök tazıyı dolaştırıp

Gönlü halıs mertlerin

Güzel olsun aldığı.³⁸

Sonuç

Eskiden beri Türk coğrafyasında kadınlar, tarihin her döneminde toplum içerisinde kutsal sayılacak nitelikte saygın bir konuma sahiptir. Hayatı biçimleyen pek çok toplumsal kabulü nesillere arasında aktaran kadınlar hem

³⁴ Kumaş ismi

³⁵ Omor Sooronov, a. g. e. s. 47-48.

³⁶ Deve gözlü

³⁷ Yırtıcı kuş

³⁸ Omor Sooronov, a. g. e. s. 45-46.

aile için de hem de toplumsal hayatın genelinde önemli görevler icra ederler. Kırgız kültüründe de kadınlar; başta aile olmak üzere toplumun her alanında çeşitli roller ve görevler üstlenirler. Böylelikle geleneğin ve kültürün en büyük taşıyıcıları olarak dikkati çekerler. Aile ve toplum içerisinde erkeğinin en büyük destekçisi olan Kırgız kadınları yeri geldiğinde de savaş zamanı ailesini ve ülkesini korumak için erkeklerle beraber savaş meydanında mücadele ederken aileleri ve ülkeleri için hiçbir fedakârlıktan kaçınmazlar. Bunun en güzel örneklerinden biri de XIX. yüzyılda yaşayan, Kırgız halkına önderlik ve komutanlık yapan, 30 yıl boyunca ülkesini Ruslara ve düşmanlara karşı kahramanca koruyan Kırgızların bilge kadını Kurbancan Datka'dır. Kısaca tarih sahnesinde ismi unutulmuş ya da unutulmayan hayatın her alanında yer alan Kırgız kadınına, sözlü ve yazılı edebî ürünlerde de fazlasıyla yer verilmektedir. XIX. yüzyılda Kırgızların en büyük şairlerinden biri olan Moldo Niyaz da şiirlerinde hem Kurbancan Datka'dan hem de Kırgız kadınlarıyla ilgili birçok konudan bahseder. Şair başta anne, eş, kız evlat ve sevgili olmak üzere Kırgız kadınına çeşitli yönlerden değerlendirir. İdeal Kırgız kadınlarına övgüler yağdırırken idealden uzak davranışlar sergileyen kadınlara karşı ise beddua edecek kadar acımasızdır. Kadınlara karşı tutumu oldukça tutarlı ve realist olan şair hem aşk hem de hayat içerisinde muhayyel bir kadın tipinden değil, somut kadın karakterlerden söz eder.

Kaynakça

- Arcan, Osman, “Çağdaş Kırgız Şiirlerinin Stilistik Hususiyetleri Üzerine”, *Turkish Studies*, C.VIII, S.4, Ankara, 2013, s.193-199.
- Cicioğlu, M.Nurullah, “Moldo Niyaz'ın Şiirlerinde Tarihi Gerçeklik: Rus İşgali Örneğinde” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.IX, S.43, 2016, s.71-78.
- Dıykanbayeva, Mayramgül, “Kırgız Atasözlerinde Kadın ve Toplumdaki Yeri”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.59, Erzurum, 2017, s.61-70.
- Erdem, Mustafa, *Kırgız Türkleri Dinî ve Sosyal Hayat*, Ankara, 2005, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hanç, Baki Bora, “Canlı Mirza Destanında Kahraman Tipolojisi Açısından Kadın”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2 Kış 2012, s.499-512.
- İsakov, Abdurrahman, Murzakulova, Güldana, “Kırgızistan'daki Yer ve Boy Adlarında Kadın”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 13, 2012, s.55-61.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 2006, Ötüken Yayınları.
- İnan, Abdulkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, c.1, Ankara, 1998, Türk Tarih Kurumu Yayınları,

- İşcanoğlu, İlknur Bayrak, “Kırgız Aile, Sosyal ve Kültürel Hayatında Kadın”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.1, 2018, s.358-366.
- Gömeç, Saadettin Yağmur, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara, 2014, Berikan Yayınevi.
- Özgen, Nurcan, *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında (1900-1950) Kırgız Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 2014, TDK Yayınları.
- Sevinç, Necdet, *Eski Türklere Kadın ve Aile*, İstanbul, 1987, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sooronov, Omor, *Moldo Niyaz, Sanat Diğarasttar*, Bişkek, 1993, Uçkun.
- Şen, Semra, “Oğuz Kağan Destanı’nda ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın”, *A.Ü. Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, 2003, s. 123-128.
- Şimşek, Serdar, “Er Soltonoy Destanındaki Kadın Kahramanlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, S. 10/12, Ankara, 2015, s.1051-1066.
- Vurgun, Seda Yılmaz, “Türkistan’da Kadının Yeri ve Önemi: Sart Örneği”, *I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu 19-20-21 Nisan 2018 Bildiri Kitabı*, s.175-181, İstanbul Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü.
- Yılmaz, Ayfer, “Türk Kültüründe Kadın”, *Milli Folklor*, S.61, 2004, s. 111-123.